

Reformy edukacji w Polsce po 1945 roku i ich znaczenie

Wstęp

W podstawowe prawa człowieka wpisane jest prawo do edukacji. Na władzach publicznych spoczywa obowiązek jego realizacji. System prawny danego państwa musi być spójny również z międzynarodowymi regulacjami prawnymi. W Europie i na świecie tworzenie prawa państwowego także z dziedziny edukacji musi być dostosowane do międzynarodowych aktów prawnych. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak zmieniał się system oświaty w Polsce od roku 1945 do czasów obecnych oraz ukazanie wagi owych zmian w funkcjonowaniu jednostki i społeczeństw. W artykule została podjęta próba analizy procesu reformowania systemu oświaty.

Przełom XX i XXI wieku przyniósł w Polsce zmiany w systemie ustrojowym, politycznym, gospodarczym i społecznym. Ich rezultatem jest też przekształcenie systemu oświaty. Zmiany zachodzące w polskiej edukacji pod wpływem ogólnej demokratyzacji i otwartości życia społecznego stały się polem badawczym dla wielu dyscyplin naukowych. Prymat w tej dziedzinie wiedzie pedagogika i socjologia. Badania w nurcie teoretycznym i empirycznym nad problemami i zarządzania i organizacją oświaty skupiły wielu autorów, jak np. M. Pęcherski, K. Podoski, Z. Radwan, S. Witek i inni.

Przebieg kształcenia i wychowania jest rozpatrywany z wielu punktów widzenia. Jako pierwszy można wymienić proces zach-

dzący między wychowankiem i uczniem, następnie jako kształcenie w instytucjach do tego celu stworzonych oraz w sposób globalny, jako system edukacyjny powiązanych ze sobą instytucji oświatowych. Tego typu procesami zajmuje się pedagogika systemów szkolnych. Głównym przedmiotem badań tej dyscypliny naukowej jest kształcenie w zorganizowanych systemach szkolnych, które realizują określone cele polityki oświatowej w danym kraju.

Postępujący rozwój techniczny i cywilizacyjny stawia nowe zadania przed systemem szkolnictwa. Wzrasta nie tylko liczba prezentacji wyników badań naukowych w ramach programów nauczania, ale także fundusze przeznaczone na edukację.

1. Definiowanie terminu „polityka oświatowa”

Termin „polityka oświatowa” mieści w sobie dwa człony: polityka i oświata. Polityka oświaty jest, więc wspólną płaszczyzną dla obu dziedzin. Termin „oświata” w znaczeniu historycznym oznacza oświecenie ludu¹. Z owym pojęciem wiązało się działalność oświatową, cele oświatowe i osobę realizującą proces oświecenia ludu. Obecnie za instytucję odpowiedzialną za oświatę uważa się Ministerstwo Oświaty. Nie zawsze jednak urząd ten nosił taką nazwę. Przed wojną funkcjonowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po wojnie jego zadania realizowało Ministerstwo Oświaty i Wychowania. W czasie PRL-u istniał resort oświaty przynależny do Ministerstwa Oświaty².

Edukacja jest utożsamiana z wychowaniem, kształceniem, nauką oraz zdobywaniem umiejętności i wiedzy³. W rozwoju każdego państwa ważną rolę odgrywa kształcenie obywateli. Do wzrostu rozwoju gospodarczego państwa przyczyniają się inwestycje w kwa-

¹ M. Kletke-Milejska, *Zreformowany system edukacji i jego wpływ na kształcenie i wychowanie dzieci w publicznych szkołach podstawowych. Studium politologiczne*, Katowice 2007, s. 9–14.

² M. Wiśniewska, *Edukacja w PRL*, Warszawa 2016, s. 57–69.

³ *Mały słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1993.

lifikacje człowieka. Julian M. Auleytner przedstawia cztery zasady, na których oparty jest wkład edukacyjny w kapitał ludzki:

- uczyć się, aby wiedzieć;
- uczyć się, aby działać;
- uczyć się, aby wspólnie żyć;
- uczyć się, aby być⁴.

Według Wincentego Okonia oświata to „działalność polegająca na upowszechnieniu wykształcenia ogólnego i zawodowego oraz realizowaniu określonych celów wychowawczych dla zapewnienia jednostkom wszechstronnego rozwoju i pomyślnej egzystencji, a społeczeństwu więzi kulturalnych łączących jego przeszłość historyczną z teraźniejszością [...]. W pojęciu oświaty mieści się całość tej działalności realizowanej poprzez system wychowania w rodzinie, system kształcenia równoległego i system kształcenia ustawicznego”⁵.

Ważne jest również historyczne spojrzenie na znaczenie terminu „oświata”. Było to mało znane pojęcie aż do czasów oświecenia. Działalność prowadząca do wyższego rozwoju umysłowego i cywilizacyjnego według koncepcji XVII-wiecznych oznacza oświecenie. Termin „oświata” wiąże się w tym ujęciu z szerzeniem kształcenia, nauczania, pouczenia czy informowania, a także zdobywania wiedzy. Pojęcie „oświecenie”, oznaczające propagowanie oświaty i rozwijanie osobowości, upowszechniło się w nauce dzięki ideologii oświecenia głoszącej potęgę rozumu.

Termin „oświecenie” był używany zamiennie z pojęciem „edukacja” od XVIII wieku. W XIX wieku w większości krajów europejskich zaczęto uściślać pojęcia i nastąpiła zmiana w nazewnictwie. Rozróżniono terminy takie jak „oświata”, „oświecenie”, „nauczanie” i „edukacja”, jednak obecnie „system oświaty” i „system edukacji” są używane zamiennie, podobnie jak w niniejszej pracy. Spójny system instytucji i procedur wpływających na rozwój jednostek i społeczeństwa należy nazwać oświatą. Akty prawne regulują

⁴ J.M. Auleytner, *Polska polityka społeczna kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005, s. 130.

⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 217.

cele, treści i strukturę organizacyjną oraz umiejscowienie nauczycieli i uczniów w procesie oświatowym. Współcześnie działania oświatowe obejmują procesy zachodzące w wyspecjalizowanych instytucjach oświatowych oraz te zachodzące w środowisku naturalnym.

Termin „polityka oświatowa” może być różnie przedstawiany i opisywany ze względu na różnice w rozumieniu terminów „polityka”, „oświata” oraz składni polityki z oświatą, czyli polityki oświatowej. Mieczysław Pęcherski definiuje politykę jako sztukę rządzenia państwem lub ogół spraw państwowych, działalność rządu, organizacji i partii w celu osiągnięcia zamierzonych celów⁶. Z kolei Tomasz Żyro opisuje ją jako dynamiczne części systemu, które stymulują aktywność w obrębie państwa⁷. Politykę można rozumieć też jako działania mające na celu zdobycie i utrzymanie władzy – taką definicję podaje *Wielka encyklopedia powszechna PWN*: „sfera działalności społecznej, związana z dążeniem do zdobycia i utrzymania władzy państwowej, z wykorzystaniem kierunku rozwoju działalności państwa w różnych dziedzinach oraz ze stopniowaniem określonych metod i środków służących realizacji celów założonych przez władzę państwową”⁸.

Słowo „polityka” w mowie potocznej zazwyczaj oznacza pewną taktykę działania, która prowadzi do zamierzonego celu. Literatura naukowa przedstawia nam ją jako aktywność społeczną, która prowadzi do zdobycia władzy i walki o jej utrzymanie. Jerzy Wiatr przedstawił trzy sposoby rozumienia polityki:

- 1) przestrzeń życia społecznego;
- 2) umiejętność skutecznego działania;
- 3) ustalony program, wyznaczający kierunek działań⁹.

J. Wiatr przedstawia politykę jako walkę o władzę i jej sprawowanie. „Władza stanowi, więc podstawową, wyjściową kategorię polityki”¹⁰.

⁶ M. Pęcherski, *Polityka oświatowa. Zarys problematyki*, Warszawa 1975, s. 10.

⁷ J. Auleytner, *Wstęp do politologii*, Warszawa 2004, s. 10.

⁸ *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 8, Warszawa 1966, s. 831.

⁹ J. Wiatr, *Ideologia i wychowanie*, Warszawa 1965, s. 32.

¹⁰ *Ibidem*, s. 32.

Polityka jako walka klas jest przedstawiona w ujęciu marksistowskim. Na przykład definicja Jarosława Ładosza mówi: „Polityka to wszelka działalność, kształtująca stosunki pomiędzy klasami, która w sposób konieczny w danym społeczeństwie wymaga użycia aparatu dysponującego środkami przemocy pozaekonomicznej, bądź paraliżowania aktywności tego aparatu i która w sposób konieczny złączona jest z dążeniem do opanowania tych środków bądź ich zorganizowania przez określoną klasę”¹¹.

Polityka oświatowa przedstawiona przez Mieczysława Pęcherskiego odnosi się do dwóch znaczeń:

- 1) dział polityki, zajmujący się problemami oświaty i wychowania;
- 2) dyscyplina naukowa, jako teoretyczna baza, która jest fundamentem działalności politycznej w państwie¹².

Ustrój polityczny w państwie jest wyznacznikiem znaczenia i zakresu różnych dziedzin, zmianom ulegają również te dziedziny podczas rozwoju historycznego. Państwo pełni dwie elementarne funkcje: zewnętrzną i wewnętrzną. M. Pęcherski wyjaśnia pojawienie się odrębnego działu w polityce jak polityka oświatowa, w rezultacie rozwoju ogólnego procesu upolitycznienia oraz szerszych sfer życia w nowoczesnych społeczeństwach¹³.

Polityka edukacyjna wchodzi w skład polityki społecznej. Należy ją wtedy rozumieć jako wyrównywanie szans edukacyjnych ludzi znajdujących się na niejednorodnych szczeblach rozwoju. Polityka edukacyjna w takim rozumieniu pełni funkcję socjalną i rozpatrując ją należy brać pod uwagę:

- liczbę osób kształcących się;
- system edukacyjny i filozofię kształcenia;
- infrastrukturę edukacyjną;
- poziom wykształcenia społeczeństwa;
- nakład finansowy na edukację;

¹¹ J. Ładosz, *Polityka a walki klas: uwagi o znaczeniu terminu polityka*, [w:] *Studia nauk politycznych*, t. 1, Warszawa 1968, s. 67.

¹² M. Pęcherski, *op.cit.*, s. 13.

¹³ *Ibidem*, s. 14.

- konkurencyjność polskiego potencjału ludzkiego w odniesieniu do Europy i świata¹⁴.

Polityka oświatowa przedstawiona w kontekście działalności jest realizowana przez państwa, wyspecjalizowane organy oraz instytucje społeczne. Jest to aktywność, która ma prowadzić do określenia generalnych celów, założeń, funkcji, sposobu organizacji i zarządzania kwestiami edukacyjnymi. Pojęcie „polityka oświatowa” odnosi się zatem do ukierunkowań, regulacji i ograniczeń, które powstają w państwie poprzez działania rządu w obrębie edukacji.

Do podejmowania wyborów oraz decyzji w kwestii zmian i ulepszeń w dziedzinie edukacji i systemach oświaty potrzebna jest działalność polityka oświatowego, który za tę działalność odpowiada.

2. Treści, cele, metody i funkcje polityki oświatowej

Oświata sprawuje funkcje społeczne względem innych systemów nowoczesnego społeczeństwa, tj. administracji, samorządów gospodarczych, ochrony zdrowia, wymiaru sprawiedliwości i innych. Funkcję społeczną oświaty definiuje się jako działanie o zamierzonych i niezamierzonych skutkach mających wpływ na społeczeństwo: „proces wychowania to masowe dorastanie do zadań, ludzi konkretnych społeczeństw, danych okresów historycznych”¹⁵.

Oświata pełni także funkcję ekonomiczną. Jej funkcjonowanie prowadzi do skutków i zmian w dziedzinie gospodarki. Lepsza wydajność pracy ludzi na konkretnych stanowiskach jest skutkiem zapoznawania uczniów z nowymi technologiami i organizacją pracy. Wysoka efektywność i wydajność pracy zależy od poziomu wykształcenia przyszłych kadr pracowniczych. Następstwa ekonomiczne ma także upowszechnianie wiedzy o postępie technologicznym poprzez zwiększanie popytu na nowe urządzenia techniczne.

¹⁴ J.M. Auleytner, *Polska polityka społeczna...*, s. 130.

¹⁵ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1979, s. 13.

Integracja jest następną funkcją społeczną oświaty. Uczeń zdobywa nowe wiadomości i nawyki, co generuje więź z określoną grupą społeczną. Marzena Kletke-Milejska o funkcji integracyjnej pisze: „W toku działań oświatowych jej członkowie poznają i przyjmują wspólne wartości uznane za swoje, identyfikują się z nimi, stając się podobnymi do innych, myśląc i działając tak jak oni”¹⁶.

Kolejną wartą omówienia jest funkcja kulturowa oświaty, obejmująca zapoznawanie uczniów ze zjawiskami kultury narodu, dziełami literackimi i artystycznymi, tradycją i przeszłością. Przekazywanie dziedzictwa kulturowego odbywa się poprzez włączenie elementów kultury do życia codziennego oraz utrzymywania aktualności niektórych zjawisk i form kultury.

Możliwość kształcenia się przez ludzi w różnych typach szkół, na różnych szczeblach oświaty i bogaty wybór kierunku kształcenia należy określić mianem funkcji różnicującej. Skutkiem zróżnicowania w oświacie jest powstanie szerokiej skali osobowości osób kształcących się, ekspertów wykształconych w różnych dziedzinach i zawodach. Funkcja różnicująca prowadzi do podziału społeczeństwa na różne odmiany zawodowe.

Stymulowanie rozwoju, wzmaganie społecznej twórczości, umacnianie i intensyfikowanie inicjatyw społecznych przez absolwentów i uczniów instytucji o działalności edukacyjnej objawia się w funkcji konstruktywnej oświaty.

Funkcja popularyzacyjna oświaty charakteryzuje się szerzeniem wiedzy o wydarzeniach politycznych, gospodarczych i społecznych.

Funkcja kompensacyjna oświaty oznacza nadrabianie niepowodzeń w innych dziedzinach poprzez wyniki i osiągnięcia w kształceniu.

Funkcja ideologiczna, zwana propagandową, prowadzi do powstania lub umocnienia wyższości grupy, wartości lub poglądów nad innymi. Ideologizacja może odbywać się na polu religijnym, politycznym, prawnym, przyrodniczym, artystycznym, filozoficznym lub innym w celu realizacji określonego interesu klasowego, grupowego lub narodowego.

¹⁶ M. Kletke-Milejska, op.cit., s. 13.

Wymieniając funkcje oświaty, należy zwrócić uwagę na jej istotność jako jednego z segmentów życia społecznego. Oświata poprzez swoje funkcjonowanie może przyczynić się do rozwoju innych dziedzin systemu społecznego. Działania i instytucje oświatowe mogą kreować i wspierać rozwój, technologie, kulturę i wartości.

Polityka oświatowa dzieli się na tę realizowaną przez czynniki państwowe, na które składa się administracja państwowa centralna i terenowa oraz politykę oświatową instytucji i grup społecznych. Treść i kierunek polityki państwowej musi uwzględniać założenia polityki edukacyjnej obywatelskich ugrupowań.

W różnych państwach funkcja społeczna polityki oświatowej jest przedstawiana na wiele sposobów. „Polityka ta może służyć utrzymaniu istniejących stosunków polityczno-społecznych i ekonomicznych, istniejącej struktury klasowej z podziałem na klasy panujące, uprzywilejowane i klasy wyzyskiwane... słowem może służyć utrzymaniu nierówności społecznej, ale może być też czynnikiem sprzyjającym niwelowaniu różnic społecznych, ekonomicznych i kulturalnych w społeczeństwie”¹⁷.

Treść polityki edukacyjnej wynika z ideologii przyjętej przez rząd. W krajach o tym samym typie ustroju polityczno-społecznym może być zróżnicowana ze względu na uzależnienia od światopoglądu grupy sprawującej władzę polityczną. Treść i kierunek polityki oświatowej jest wynikiem analiz uwarunkowania oświaty w odniesieniu do aktualnych i przyszłościowych potrzeb społecznych oraz założeń polityki ogólnopaństwowej. Z kolei treści, cele i formy pracy pedagogicznej określa system oświaty.

Wiedza to potencjał, który długoterminowo może przyczynić się do wzrostu atrakcyjności gospodarczej, ekonomicznej, kulturowej i ekologicznej państwa oraz jego konkurencyjności. Należy zwrócić uwagę na zależność pomiędzy rozwojem gospodarczym, dobrobytem i wskaźnikiem zatrudnienia a wysoką jakością kształcenia oraz umiejętnością wytwarzania i stosowania nowej wiedzy.

¹⁷ M. Pęcherski, *System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym*, Warszawa 1981, s. 87–88.

3. Prawne podstawy funkcjonowania systemu oświaty

Obecnie kształt polskiego systemu oświaty wyznacza Ustawa o systemie oświaty¹⁸. Określa ona system oświaty oraz definiuje jego elementy. W preambule zapisano, że „oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Kształcenie i wychowanie ma przyczynić się do wykształcenia u młodzieży odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz szacunek dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy równoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła powinna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”.

Obowiązek nauki w Polsce został określony w art. 70 ust. 1 Konstytucji RP¹⁹ oraz w Ustawie o systemie oświaty²⁰. Zgodnie z tymi regulacjami każdy ma prawo do nauki, a nauka do ukończenia 18. roku życia jest obowiązkowa. Obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, trwa nie dłużej jednak niż do ukończenia 18 roku życia²¹.

W drodze ustawy z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego²² – wprowadzono do systemu

¹⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943 z późn. zm.).

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²⁰ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943 z późn. zm.).

²¹ Art. 15 ust. 2 ustawy o systemie oświaty.

²² Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (Dz. U. z 1999 r. Nr 12, poz. 96).

edukacji gimnazja. Reforma szkolnictwa z 1999 r. wprowadzała zmiany z ośmioklasowej szkoły podstawowej do skróconych sześciu klas, po których ukończeniu uczeń trafiał do nowego typu szkoły, czyli trzyletniego gimnazjum. Po ukończeniu edukacji w gimnazjum uczeń mógł wybrać trzyletnie liceum profilowane albo dwuletnią szkołę zawodową. Kształcenie zawodowe odbywało się również w szkołach policealnych²³. Reforma, oprócz zmian strukturalnych w funkcjonowaniu placówek oświatowych, wprowadzała objęcie zewnętrznymi egzaminami uczniów klasy szóstej szkoły podstawowej, klasy trzeciej gimnazjum i klasy trzeciej liceum. Celem egzaminów końcowych była ocena osiągnięć szkolnych, uczniów kończących dany typ szkoły²⁴. System edukacji, w którym funkcjonowała 6-letnia szkoła podstawowa i 3-letnie gimnazjum, obecnie uległ dezaktualizacji poprzez wprowadzenie kolejnej reformy oświaty.

W 2017 r. na mocy ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe²⁵ zostanie wprowadzona reforma systemu edukacji. Najistotniejszą zmianą w odniesieniu do obecnie funkcjonującego systemu szkolnictwa będzie powrót do 8-letniej szkoły podstawowej oraz zniesienie gimnazjum. Uczniowie, którzy w 2017 roku skończyli szóstą klasę szkoły podstawowej, staną się we wrześniu uczniami siódmej klasy szkoły podstawowej. W roku szkolnym 2018/2019 gimnazja opuści ostatni rocznik uczniów. Wprowadzone zmiany w funkcjonowaniu szkół zdezaktualizowały programy nauczania w uprzednio funkcjonujących instytucjach kształcenia. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. reguluje podstawę programową w nowo zreformowanym systemie szkolnictwa²⁶.

²³ J. Kraś, *Reforma systemu oświaty w III RP: założenia i realizacja*, Rzeszów 2007–2008, s. 306–310.

²⁴ K. Konarzewski, *Uwagi o polskiej reformie systemu oświaty* [w:] L. Kolarska-Bobińska (red.), *Cztery reformy*, Warszawa 2000, s. 217–220.

²⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59). Ustawa, z pewnymi wyjątkami, wejdzie w życie z dniem 1 września 2017 r.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy progra-

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela²⁷ – reguluje sytuację prawną nauczycieli – ich funkcje, zadania i przywileje. Określa stopnie awansu nauczycielskiego, zasady przechodzenia przez nauczycieli na emeryturę, zatrudniania i zwalniania nauczycieli oraz wynagrodzenia. Zawarte w Kartie Nauczyciela warunki niezbędne do wykonywania zawodu nauczyciela to:

- posiadanie wyższego wykształcenia z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończenie zakładu kształcenia nauczycieli i podjęcie pracy na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje (w zależności od rodzaju szkoły);
- przestrzeganie podstawowych zasad moralnych;
- spełnianie warunków zdrowotnych niezbędnych do wykonywania zawodu²⁸.

Funkcjonowanie publicznych i niepublicznych szkół wyższych reguluje ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym²⁹. Zgodnie z art. 1 ust. 2 tego aktu ustawy nie stosuje się do niektórych szkół wyższych i wyższych seminariów duchownych prowadzonych przez Kościoły oraz związki wyznaniowe, z wyjątkiem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, chyba że ustawa lub umowa między rządem a władzami Kościołów lub związków wyznaniowych stanowi inaczej. Prawodawca uznał w ten sposób znaczną wolność związków wyznaniowych.

Z kolei organizację i zasady działania systemu informacji oświatowej służącego uzyskiwaniu danych niezbędnych do prowadzenia polityki edukacyjnej państwa, wzrostu jakości i upowszechniania

mowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r. poz. 356).

²⁷ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2017 r. poz. 1189 z późn. zm.).

²⁸ Art. 9 ust. 1 Karty Nauczyciela.

²⁹ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2016 r. poz. 1842 z późn. zm.).

edukacji oraz do usprawniania finansowania zadań oświatowych reguluje w Polsce odrębna ustawa. Akt ten to ustawa o systemie informacji oświatowej³⁰.

Wspomniane akty prawne tworzą jedynie podstawowy zestaw ustaw regulujących system oświatowy na obszarze naszego kraju. Wnikliwe zagadnienia dotyczące funkcjonowania tego systemu wynikają z innych ustaw oraz z bardzo długiej listy rozporządzeń wykonawczych wydanych do tych ustaw. Obowiązujące akty prawne w całości regulują funkcjonowanie oświaty w Polsce. Prawo określa kompetencje nauczycieli, cele edukacji i sposoby oceny zamierzonych osiągnięć uczniów, typy i funkcjonowanie szkół, finanse przeznaczone na kształcenie oraz podstawę programową. Znaczenie prawa w dziedzinie edukacji jest więc kluczową kwestią.

4. Reformowanie systemu oświaty

Jednym z zadań polityki oświatowej jest reformowanie systemów oświatowych. Mirosława Cyłkowska-Nowak uważa, że reformą oświatową nazywamy zmianę o charakterze zasadniczym. Do spełnienia takich założeń potrzebne są niżej wymienione warunki:

- dostęp konkretnych instytucji lub grup społecznych do środków finansowych, aby mogły organizować i realizować formy aktywności społecznej;
- określone instytucje społeczne lub grupy tracą w całości lub częściowo wcześniej posiadane prawa;
- konkretne grupy społeczne i instytucje są zobligowane do podejmowania lub zaniechania określonych działań³¹.

Cztery zakresy wprowadzania reform edukacyjnych przedstawiają J.W. Guthrie i J.E. Koppich. Formułować je należy następująco:

³⁰ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o systemie informacji oświatowej (Dz. U. z 2016 r. poz. 1927 z późn. zm.).

³¹ M. Cyłkowska-Nowak, *Współczesne reformy edukacji w Japonii i Stanach Zjednoczonych na tle trendów światowych*, Poznań-Toruń 2000, s. 55-66.

- nowe rozwiązania w funkcjonowaniu osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji;
- nowe rozwiązania w sposobie rozdziału środków finansowych zaplanowanych na wprowadzenie reformy;
- nowe rozwiązania w kwestii obowiązujących przepisów, co powinno oznaczać nowy porządek edukacyjny;
- nowe rozwiązania w dziedzinie preferowanych wartości, co ma znaczny wpływ na funkcjonowanie i sens edukacji³².

Na sukces reformy oświatowej ma wpływ strategia jej wdrażania. Zła lub wadliwa może doprowadzić do zniweczenia nawet najlepszych założeń i intencji reformatorskich³³.

Strategie reform oświatowych wpływających na działania reformatorskie przedstawia Tadeusz Lewowicki. W skład tych strategii wchodzi:

- jasno sformułowane koncepcje, które w racjonalny sposób wpływają na reformowanie oświaty;
- plany zakładające kształcenie nauczycieli, aby mieli oni wpływ na kształt reform;
- działania ewolucyjne, które w sposób ciągły wpływają na doskonalenie systemu edukacyjnego;
- używanie metody wprowadzania reform w wybranych placówkach edukacyjnych, oznacza to tzw. strategię wyspową;
- stopniowe poszerzanie obszarów objętych działaniami reformatorskimi, to tzw. strategia klinowa;
- rozszerzanie działań reformatorskich o szersze kręgi, instytucje, środowiska i tereny reformowalnej oświaty to tzw. strategia kaskadowa;
- zmiany strukturalne wywołane wdrażaniem reform o charakterze programowym;
- zezwalanie na współistnienie sprzeczności w systemie oświaty to tzw. strategia anarchistyczna;

³² A. Ćwikliński, *Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej*, [w:] J.W. Guthrie, J.E. Koppich, A.J.M. Ready (red.), *Reform: Building a Model of Education Reform and „HighPolitics”*, s. 334.

³³ R. Pachociński, *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999, s. 75.

- wprowadzenie strategii etapowego i długotrwałego wprowadzania reform³⁴.

Wdrażania reform według T. Lewowickiego można dokonać za pomocą powyżej wymienionych strategii. Autor odnosi się do reform z rezerwą, zauważalne jest to w jego opisie: „Trudno mówić o właściwym przygotowaniu reformy, podobnie o próbach eksperymentalnego sprawdzania. Przesadą byłoby mówienie o powyższej debacie publicznej oraz o przygotowaniu nauczycieli, rodziców i uczniów do planowych zmian [...]. Wszystkiemu temu towarzyszy niepewność warunków. Bliżej nieokreślone są skutki reformy. Rodzi to nowe pytania o sens i strategię tak przecież potrzebnej reformy oświatowej”³⁵.

Wprowadzenie reformy powinno być poprzedzone pogłębionymi analizami naukowymi o charakterze opisowo-wartościującym. Według Andrzeja M. de Tchorzewskiego wprowadzanie reform wymaga także poszukiwania przyczyn zmian oświatowych, ich inicjatorów, charakterystyki typów reform oraz raportu ich wprowadzania³⁶.

Kryzys, transformacja, integracja i globalizacja to przyczyny reform oświatowych. Kryzys, według A.M De Tchorzewskiego, to konieczny przełom w różnych dziedzinach i wymiarach życia społecznego wymuszający zmiany. Drugą przyczyną reformowania oświaty jest transformacja jako właściwość współczesnej cywilizacji. Celem transformacji jest przekształcanie wszystkiego, co może i powinno przyczynić się do zmiany standardów życia. Różne segmenty życia społecznego podlegają transformacji w różnym tempie. Edukacja jest dziedziną, w której transformacja przebiega znacznie wolniej od innych dziedzin życia społecznego, dlatego często potrzebuje radykalnej przebudowy. Następną przyczyną reformowania oświaty jest integracja. Odbywa się ona na różnych płaszczy-

³⁴ T. Lewowicki, *W poszukiwaniu sensu i strategii reform oświatowych*, [w:] K. De-
nek, T.M. Zimny (red.), *Oświata na wirażu*, Częstochowa 1999, s. 11-19.

³⁵ Ibidem, s. 18-19.

³⁶ A.M de Tchorzewski, *Uwarunkowania i kreatorzy reform edukacyjnych*, [w:]
A. Karpińska (red.), *Edukacja w dialogu i reformie*, Białystok 2002, s. 97-100.

znach, których podstawą jest określony system wartości, określony i zaakceptowany przez uczestników procesu integracyjnego. Kolejnym zjawiskiem, które wymusza zmiany w procesie integracyjnym, jest globalizacja.

A. Ćwikliński twórców reform edukacyjnych dzieli na dwie kategorie: kreatorów-autorów i kreatorów-realizatorów³⁷. Reprezentanci świata nauki, politycy, przedstawiciele świata gospodarki zaliczają się do pierwszej. W skład drugiej kategorii wchodzi: społeczność lokalna, nauczyciele, rodzice, władze samorządowe i władze publiczne. Urzeczywistnianie reform jest zadaniem drugiej wymienionej grupy, zaś ich przygotowywanie i wprowadzanie należy do kreatorów-autorów.

Różne typy reform są skutkiem różnych przyczyn oraz działań ich autorów i realizatorów. H. Levin podzieli je ze względu na charakter wprowadzonych zmian. Dokonał podziału na reformy mikrotechniczne, makrotechniczne, makropolityczne³⁸.

A.M. Tchorzewski, podobnie jak wcześniej wspomniany H. Levin, także dokonał podziału reform, kwalifikując je według następujących typów³⁹:

- reformy adaptacyjne;
- reformy radykalne;
- reformy parcjalne;
- reformy holistyczne.

Reformy adaptacyjne oznaczają niewielkie zmiany w obecnych systemach oświaty, szczególnie w strukturach i rozkładzie instytucji odpowiedzialnych za kształcenie. Zmiany dotyczą finansowania placówek oświatowych, nowych technologii, technik kształcenia oraz programów nauczania⁴⁰.

Reformy radykalne oznaczają zmiany zasadnicze w różnych strukturach lub placówkach edukacyjnych, mające znaczący wpływ

³⁷ A. Ćwikliński, op.cit., s. 336.

³⁸ M. Carnoy, H.M. Levin, *The Limits of Educational Reform*, New York 1976, s. 19.

³⁹ A.M. Tchorzewski, *Uwarunkowania i kreatorzy reform edukacyjnych*, [w:] A. Karpińska (red.), *Edukacja w dialogu i reformie*, Białystok 2002, s. 97-100.

⁴⁰ Ibidem.

na funkcjonowanie oświaty. Definitywny i nieodwracalny jest charakter zmian reform radykalnych. Społeczna dyskusja występuje najczęściej przed wprowadzeniem zmian o tym charakterze, aby poznać opinie społeczeństwa. O tym typie zmian mówimy, gdy zachodzi innowacja w sektorze organizacyjnym i strukturalnym, na przykład zmiany na poziomie kształcenia podstawowego, gimnazjalnego, licealnego czy akademickiego oraz zmiany w strukturach szkolnictwa publicznego i niepublicznego. Ten rodzaj reform jest wynikiem postanowień władzy ustawodawczej i administracyjnej⁴¹.

Reformy parcjalne są wynikiem decyzji władz lokalnych. Reforma parcjalna obejmuje zmiany na przykład w lokalizacji placówek edukacyjnych oraz funkcji kierowniczych w tych placówkach. Zasięg reform dotyczy konkretnych placówek i nie ma charakteru ogólnego, tylko lokalny⁴².

Reformy holistyczne dotyczą całego systemu edukacji lub większej jego całości, mają zatem charakter kompleksowy. Wprowadzenie ich wymaga znacznych nakładów finansowych, a przebieg ma charakter etapowy. Wprowadzenie reform holistycznych jest powiązane z sytuacją przesileni ustrojowo-politycznych, gdzie edukacja pełni funkcje stabilizującą skutki następnych zmian w segmencie systemu społecznego⁴³.

W 2017 roku system edukacji w Polsce zostanie ponownie zreformowany. Zmiany w funkcjonowaniu szkolnictwa zaczną obowiązywać od 1 września 2017 roku. Reforma edukacji budzi wiele kontrowersji, można ją jednak będzie oceniać dopiero z perspektywy czasu. Należy mieć nadzieję, że dalsze reformy polskiego systemu szkolnictwa dostosują jego normy do standardów światowych oraz pozbawią treści programowych realizowanych w toku kształcenia ideologizującej propagandy. Polityka oświaty realizowana przez władze państwowe ukazana w niniejszym artykule powinna służyć rozwojowi obywateli i potencjału państwa na arenie międzynarodowej.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

Podsumowanie

Przedmiotem rozważań w artykule były zagadnienia związane z reformowaniem oświaty w Polsce. Funkcjonowanie polityki oświatowej jest wynikiem działalności państwa oraz wyspecjalizowanych instytucji państwowych i społecznych. Jest to działalność, która ma prowadzić do określenia generalnych celów, założeń, funkcji, sposobu organizacji i zarządzania kwestiami edukacyjnymi. Polityka zaprezentowana jako walka klas występuje w ujęciu marksistowskim. Również polityka oświatowa przedstawiana jest w literaturze podmiotu jako środek do utrwalenia istniejących stosunków polityczno-społecznych i ekonomicznych, istniejącej struktury klasowej z podziałem na klasy panujące, uprzywilejowane i klasy wyzyskiwane. Jednym z zadań polityki oświatowej jest reformowanie systemów oświatowych. Reformą oświatową nazywamy zmianę o charakterze zasadniczym. Reformy w polskim systemie oświaty po 1945 r. były skutkiem zmian na szczeblu ustrojowym, politycznym, gospodarczym i społecznym. Efektem tych zmian jest przekształcenie systemu oświaty.

Wiedza to potencjał, który długoterminowo może przyłożyć się do atrakcyjności państwa i jego konkurencyjności. Należy zwrócić uwagę na zależność pomiędzy rozwojem gospodarczym, dobrobytem i wskaźnikiem zatrudnienia a wysoką jakością kształcenia i umiejętnością wytwarzania oraz stosowania nowej wiedzy. Dlatego umiejętnie i mądre kierowanie polityką oświatową ma znaczenie nie tylko edukacyjne i kulturowe, ale również może oznaczać kapitał gospodarczy i dobrze wykwalifikowaną kadrę naukową.

Reforms of education in Poland after 1945 and their significance

Summary

Educational law is one of the areas of law which governs the functioning of schools and their types, the competences of teachers and school principals, discusses knowledge, rules of examinations, financing of educa-

tion, as well as various other activities composing the field of education. Educational reforms are changes in educational law. Their importance is not only for the functioning of states but also for individuals. Education is one of the areas whose reforms arouse social excitement. This education is a state task. The process of education and its reformation are physically manipulated. Presented article is a stimulus to become interested in education as a field of ideological manipulations, as well as provides development opportunities for an individual and the society. Legal regulations within education are of economic, educational, business, cultural character and are directly related with other areas of social life.